

עוד רמזים ופירושים בענין שבעה ספרי תורה, פרשת 'יהי בנסוע' ופ"ה אותיות – ע' בעל הטורים בהעלותך; בן יהוידע כאן; דרשות בית ישי נט.ג.

*

'...מהמדרש שהובא בתוס' ורמב"ן יש מוסר השכל לבני הישיבה, שבשעה שהזמן בא לידי סוף שלא יהיה הרגש של שמחה מזה שנפטר מעול הלימוד של הישיבה, כמו שאמרו שם במדרש שהיה הרגש של תינוק הבורח מבית הספר – כי ראינו מה שאירע לבני ישראל מזה שאע"פ שלא היה בזה חטא ממש, אבל היה בזה השורש להחטאים של אחר כך וירדו בני' ממדרגתם ומהנהגה של משה רבינו והתחילה הנהגה אחרת, וכל זה משום שהסיעו עצמם מהר ה'.
וכן כשבן ישיבה עוזב למצוא לו פרנסה ומוכרח הוא לצאת מכותלי הישיבה, צריך לדעת כי עדיין בן תורה הוא וחייב בלימוד התורה בכל עת הפנוי, וכן שיהיה הנהגתו כבן תורה וכבן לוי... ואז נתקן ענין זה של 'ויסעו מהר ה'', ונזכה לקיום הפרשה של 'יהי בנסוע הארון' שתהיה הנהגה גלויה של הקב"ה בעצמו. כן יהי רצון בב"א' (מתוך אור גדליהו לר"ג שור סו"פ בהעלותך).

דף קיז

'הכא נעשה בסיס לדבר האסור'. לפרוש רש"י, העור נעשה בסיס לבשר שהוא אסור בטלטול. ואף על פי שלמעשה אנו מתירים לטלטל הבשר משום כבוד שמים, אך היות ומצד עיקר הדין הוא אסור בטלטול, די בכך כדי לעשות העור ל'בסיס לדבר האסור' (עפ"י רא"מ הורביץ. וע' רמב"ן ועוד).

'מי דמי התם נעשה בסיס לדבר האסור ולדבר המותר' – ואעפ"כ אם לא משום הצלת כתבי הקודש וכבודם, לא היינו מתירים להשתמש בתיק הספר שבתוכו מעות מפני שמעות חשובים ואינם בטלים, ולעולם הכלי נעשה להן בסיס אעפ"י שיש שם גם דבר המותר (עפ"י רשב"א להלן מב.).
ובשו"ע (שי"ט) מבואר שתיבה שיש בה דבר המותר ומעות, אם המעות אינם עיקר – מותר לטלטלה כמו שהיא. ולכאורה הוא הדין כאן שהספר חשוב מהמעות, היה לנו להתיר אף ללא הצלת כתבי הקודש. אך י"ל שאם לא משום חשש לכתבי הקודש היה צריך לכתחילה לנער המעות (וכמו שכתב הרשב"א שם בתירוץ השני גבי אפר, וכן נפסק בשו"ע בסעיף ח), ורק משום חשש עיכוב לא הצריכוהו לעשות זאת, כמו שאמרו בסמוך. וכן מבואר בשו"ת הרשב"א ח"א כב.
אך לפי מה שכתבו הפוסקים (מובא במשנ"ב שי"סקל"ו) שאם יש הפסד בניעור הדבר האסור אין צריך לנער, הלא גם כאן אילו היה מנער המעות לא היו ניצלים בדליקה, וא"כ אף ללא ענין הצלת כתבי הקודש היה לנו להתיר טלטול התיק עם המעות. ומוכח לכאורה מהרשב"א שנוקט שצריך לנער אף במקום הפסד. וצ"ע.

'כגון דלא קבעי ליה לעור. והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות...'. הגרעק"א תמה מדוע הפשט העור נחשב ל'דבר שאינו מתכוין' [אלא שאסור משום 'פסיק רישיה'], והלא מכוין הוא להפשטת העור רק שאינו צריך לו והרי זה כמלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו מכבה את הדליקה ואינו צריך לפחם. [וע' משנת ר' אהרן ה, ט-י בישוב הדבר].

ואולי יש לומר לפי שמלאכת 'מפשיט' היא אחת ממלאכות העור כמעבד וממחוק וכו', הלכך כל שמפשיט לצורך הבשר ולא לצורך

העור אין כאן צורת מהות מלאכה זו ולא רק שחסר במטרת ותכלית המלאכה. אלא שמכל מקום אסור משום 'פסיק רישיה'. סברה זו יש לדקדקה בדברי הריב"ש (בתשובה שצד): 'דהא התם עור נפסד שהוא עקר ההפשטה, דהא חשבינן ליה דבר שאין מתכוין משום דלא בעי לעור, ולא מכיין להפשטה בשביל העור וע"פ שמכין להפשיט בשביל בשר, והיינו משום דלא דמי להפשט אילים ותחשים דמשכן'.

[דוגמא לכעין זה – מלאכת 'מכה בפטיש' לדברי המגיד-משנה (ע' במובא לעיל מא), אלא שהוא חידש יותר, שאף ב'פסיק רישיה' אינו חיוב. וכן יש מבארים במלאכת 'צידה' לשיטת הרשב"א (לעיל קו) שהנועל את הפתח לכוונה אחרת ועי"כ הצבי נשמר, מותר הגם שהוא 'פסיק רישיה' – כי באלו שם המעשה נקבע לפי הכוונה, וכל שאינו מכיין אינו נחשב כלל כגומר-מלאכה או צד, אבל כאן שם המעשה הוא הפשט העור, אלא שמכל מקום חסר בכוונת המלאכה, שהרי אין כוונתו לעשות מלאכה בעור. וע"פ דוגמאות נוספות להלן קלג. קמ. קמה.].

ועל דרך זו 'פסיק רישיה' ולא ימות' גופא, היינו בגדר 'אינו מתכוין' מפני שאינו רוצה בהריגתו אלא בנטילת הראש, ואף על פי שפסיקת הראש היא פעולת ההריגה והרי מתכוין לאותה פעולה, אין הפסיקה מהות המלאכה אלא נטילת החיות היא עיקר המלאכה.

'דשקיל ליה בברזי'. מכאן אחת ההוכחות שכתב הערוך ש'פסיק רישיה' דלא ניחא ליה מותר, שלכן התירו הפשט העור כל שאינו מעוניין ורוצה בעור. ואולם התוס' (ביומא לה. ד"ה רבי) דחו הראיה, שזה שהתירו – מפני שאינו דרך הפשטה כמו שכתב רש"י. ועוד יש לומר שמדובר שחותך לחתיכות דקות מאד עד שאינו ראוי אפילו לעשות קמיע, הלכך אינו נחשב כלל כמפשיט עור [ואין זה בכלל 'חצי שיעור' כי אין כאן מהות מלאכה כלל. או משום שאין 'חצי שיעור' אסור אלא בדחוי לאצטרופי. ע' יד דוד ומאר ישראל כאן; שבט הלוי ח"ח קעה].

והריב"ש (בתשובה שצד) כתב להוכיח מכאן כנגד הערוך, כי הלא משמע בסוגיא שהיה אסור להפשט אפילו בדרך זו שחותך לחתיכות אם לא משום התר מיוחד שהתירו לצורך גבוה [כמו שאמרו חכמים: 'אם מצילין תיק הספק עם הספר לא נפשיט את הפסח מעורו'], והלא לדברי הערוך התר גמור הוא – אלא משמע ש'פסיק רישיה' אסור משום שבות הגם שלא ניחא ליה.

א. נראה לישב דעת הערוך, שהוא סובר כיון שמכל מקום הוא מפשיט עור ומתכוין להפשיט, היה לנו לאסור אם לא משום כיוון קדשים [ואין מסתבר לו להעמיד בעור קטן כל כך שאינו ראוי לכלום כמוש"כ התוס']. ואף על פי שבאמת נחשב לאינו מתכוין וכמו שנתבאר לעיל, מכל מקום נראה הדבר כמתכוין להפשט ממש רק אינו מעוניין בעור, ואין זה דומה לאינו מתכוין בעלמא. והוכחת הערוך היא שאם ננקוט בעלמא שאין התר לפסיק רישיה דלא ניחא ליה, לא היה מסתבר להתיר איסור שבות גמור, להפשיט העור לגמרי [או משום שמשמע שאין כאן איסור שבות ממש, כמו שהוכיחו התוס' מפסחים סה:], ורק משום שמצד הדין מותר, יש להתיר כאן אעפ"י שנראה קצת כ'מתכוין'.

וע"פ דרך מחודשת בישוב שיטת הערוך עם הסוגיא, בספר משנת ר' אהרן ה, ט-י.

ב. עוד דיני 'פסיק רישיה' בנוגע לסוגיתנו (פס"ד באיסור דרבנן; באופן שאפשר ללא 'פס"ד', ועוד) – ע' בשו"ת בספר מרכבת המשנה ריש הל' שבת; דובב משרים ח"ב מג; שפת אמת כאן; ברכת מרדכי ח"א כט; שבט הלוי ח"ח נט.

(ע"ב) 'הראוי לבהמה – לבהמה'. כתבו ראשונים (ע' ריטב"א ומאירי) שזוהו קטע לעצמו ואינו מתייחס למזון של סעודות, אלא מציל לבהמה כדי פרנסתה ליום אחד. וכתב בשפת אמת שאם נתן לבהמה מזון לכל היום, אינו צריך ליתן לה מזונות לפני אכילתו במנחה. ואולם כמה אחרונים כתבו לפרש שמשיר לבהמתו מזונות של סעודות, כי בכל פעם שהוא בא לאכול, צריך תחילה להאכיל לבהמתו (תוספות שבת, מובא בבאר הלכה שלד, א; הון עשיר ועוד. והגרשו"א (מובא בשש"כ פמ"א הערה יט) תמה על סבתם. וראה בהרחבה בספר מגדים חדשים).

'נפלה דליקה בלילי שבת...' על לשון 'לילי שבת' 'לילי יום טוב' – ע' באריכות במגדים חדשים.

'בשחרית – מצילין מזון ב' סעודות. במנחה – מזון סעודה אחת.' יש שכתבו להוכיח מכאן (ומעוד כמה מקומות כגון זה) שזמן סעודה שלישית הוא במנחה דוקא ולא קודם לכן (ע' תוס' ק"ה. ספר הישר לר"ת רחצ; רא"ש כאן ובתשובה כב, ד יג. רמב"ם ל, ט. וע' גם רש"י פסחים יג. ד"ה מזון). וכן פסק השלחן-ערוך (רצא, ב). ויש מתירים אף קודם לכן, ולדבריהם בכל מקום שהזכירו 'מנחה' לענין סעודה שלישית לא מן הדין הוא אלא שדיברו בהווה (כן דעת בעל הלכות גדולות, הובא בראשונים כאן).

עוד נחלקו הראשונים האם מותר לחלק הסעודה לשתיים, לברך ברכת המזון ולבצוע שוב על הפת, או שמא אסור הדבר משום ברכה שאינה צריכה (כן דעת הר"י בתוס'. וכן הוא באור זרוע שבת נב. ואולם הרא"ש שם כתב כיון שעושה כן מפני כבוד השבת, אין זו ברכה שאינה צריכה. וראה עוד בהרחבה בשבולי הלקט צג עמ' 66).

גם בנוגע לזמן סעודה שנייה, יש אומרים (על פי לשון הרמב"ם והשלחן-ערוך. וכן על פי דברי הוהר והמקובלים) שצריך להקפיד לעשותה לפני חצות היום, כי זמנה נקבע ל'שחרית'. וכן ביום טוב יש להקפיד בדבר [ומצוי הדבר בשמחת תורה וכן בחג השבועות, שהסעודה מתאחרת לאחר חצות]. ואמנם מדברי המשנה-ברורה (רפח, א. מהפריימגדים) נראה שאין צורך להקפיד בכך, אך בני ספרד ההולכים אחר פסקי מרן השו"ע, יש להם להקפיד (עפ"י שו"ת אור לציון להגר"צ אבא שאול ח"ב כא, ד. וכן מן האשכנזים יש שמקפידים על כך).

ומובן בזה הדרשה לשלש סעודות משלש פעמים 'היום' שנאמר בשבת; כי גילה הכתוב שהשבת נחלקת לשלשה זמנים חלוקים, וכל זמן הוא כיום' לעצמו שצריך לכבדו בסעודה. וכבר האריכו בענין זה בספרים.

'מכדי בהיתרא קטרה, נציל טפיי? אמר רבא: מתוך שאדם בהול על ממונו אי שרית ליה אתי לכבויה'. ואם תאמר מה מקשה והלא אסור לטרוח משבת לצורך חול? ולכאורה יש להוכיח מכאן מה שכתבו כמה פוסקים שדבר שאין בו טירחה מותר לעשותו בשבת לצורך חול באופן שאם לא יעשהו יבוא לידי הפסד (ע' משנ"ב ובאור הלכה רנד, ז – לענין הוצאת פת מרובה מן התנור; שמירת שבת כהלכתה כה, פג). אך נראה שאין זה בכלל 'דבר שאין בו טירחה', ואם כן חוזרת הקושיא מהי סברת המקשה – ובספר 'חדש האביב' הסביר סברת המקשה להתיר לטרוח לצורך חול כי יש לחוש שמתוך שאדם בהול על ממונו, אם לא תתיר לו עלול הוא לכבות. ותירץ: אדרבה אם נתיר לו יש לחוש לכיבוי, הלכך משאירים את הדבר על דינו שלא לטרוח לצורך חול.

והיה מקום בסברה לומר שאין זה נחשב טירחה לצורך חול, כי כל מעייניו ועסקו הוא שלא יפסיד כעת את רכושו, ולא משום תכנון ליום המחר. ומה שבחבית שנשברה אין מותר להציל יותר מג' סעודות, לא משום איסור הכנה אלא משום חשש הבאת כלים או שמא יתקן התבית (ע' רמ"א וב"ח שלה. תדע, שהרי בביתו או בחצרו כתבו הפוסקים שמותר אפילו הרבה. וכן יש אומרים שלאחרים מותר להציל לעצמם יותר מג' סעודות. ואף לדעת האוסרים, כתב במשנ"ב שכשמצילים עבור בעה"ב מותר אף יותר – הגם שאין זה לצורך השבת, אלא כיון שכל מגמתם להציל מההפסד שבהווה). ועוד י"ל שכל שעושה לשימור המצב הקיים ואינו משנה מצב, אין זו בגדר 'הכנה' האסורה אפילו אם עושה בשביל יום חול [סברא זו מובאת בשש"כ יב, ג, כה, פא אודות שריית כלים עם שיירי אוכלין כדי שלא יידבקו, וכן החזרת ארבעת המינים למים שלא יכמשו הגם שאינו צריך להם היום. ואולם בשו"ת אור לציון (ח"ב לד, א) נקט שאף שריית כלים כדי שלא יידבקו שאריות המזון הריוו הכנה משבת לחול. גם מתוך דברי האג"מ נראה לכאורה שלא נקט כסברא זו – ע' במובא אהלן קכה: ובסיכומים לדף קיג].

'הציל פת נקיה אין מציל פת הדראה'. הוא הדין לפת נקיה שאינו יכול להציל, שהרי מציל מזון שלש סעודות ותו לא. אלא בא להשמיענו שאין אומרים יכול הוא לומר רוצה אני גם הדראה (עפ"י חזו"א ס, א).

דב"י זירא הוה בצע אכולה שירותיה. יש מפרשים דלא כרש"י [שלפירושו אינו ענין ל'לחם משנה'], שהיה רבי זירא בוצע על שתי הככרות שלא כמנהג רב כהנא (כן פרשו הרשב"א והריטב"א, וכן נהגו המהרש"ל והשל"ה. ולזה הסכים הגר"א).

וכתב הב"ח (רעד): 'וכך ראוי לנהוג, כשני הפירושים, לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, וגם לבצוע שתי הככרות של לחם משנה, לחתיכות, שיאכלו כל המסובין מהם, ועל כל פנים יהא נוהג כך בסעודת בוקר, דכבוד יום קודם לכבוד לילה'. ואולם העולם נוהגים כדעה ראשונה (משנה ברורה שם). ושמעתי מאבי מורי זצ"ל בשם כ"ק אדמו"ר מאמשינוב שליט"א, שבאופן שאין מברכים 'המוציא' כגון בשהתחיל סעודת פורים קודם שבת ונמשכה לשבת, מסתבר שיש לבצוע על שני הלחמים ביחד גם אם אין נוהגים כן בשבת דעלמא, כי בלא זה אין ניכר ענין לחם משנה כל כך.

והאר"י ל' כתב שהבוצע צריך לאחוזו שתי הככרות בידו, ובוצע מן העליון בעודו מונח על התחתון. ופירש בספר בן יהודע שזהו 'בצע אכולה שירותיה' – בעודו אחוז בידו בככר התחתון, היה בוצע מהעליון.

'אמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו: ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאהו בשדה...'. נראה שיתור היום שבפסוק נדרש כאילו נאמר שלש פעמים אכלוהו היום. מכאן לשלש אכילות ביום השבת.

ובא הרמזו בתיבת 'היום', על פי מה שאמרו שהמקיים שלש סעודות ניצול משלש פרעניות שנאמר בהם יום – כי לעולם ההצלה והגאולה נקראות על שם היום, והצרה על שם הלילה (עפ"י מהרש"א). ע' שם משמואל (ויקהל) בענין שלש סעודות, שהן כנגד שלש שבתות; שבת בראשית הראשונה, שבת מתן תורה ושבת שלעתיד לבוא. ומרומז בשלש 'היום' – כי שלשה ימי שבת המה. וע' לעיל.

דף קיח

באורי פשט, הערות ורמזים

'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות...'. יש לדייק מלשון הגמרא שעיקר הרגשת קדושת השבת הוא בסעודות, וכשלא יאכל הסעודה נעשה מהשבת חול. אכן לא אמר 'עשה שבת חול', כי קדושת שבת עצמה קבועה וקיימת ואינה משתנה, אבל 'שבתך' כלומר אותה קדושה שישראל מכניס בשבת על ידי הסעודות וכסות נקיה וכד', יכול לעשותה חול ממש (עפ"י לקוטים מר' צדוק הכהן, בטוף ספר פוקד עקרים עמ' 59. עפ"ש בהרחבה; פרי צדיק ויגש יב).

כיוצא בזה מובא בזה"ק (פר' קרח, דף קעט): מובא הביטוי 'שבת של חול' וכבר נאמרו בדבר כמה פירושים – ע' במובא בספר מאור ישראל קיט.

– עשה את עבודת הקודש ('שבתך') שאתה עובד – 'חול', כלומר בצנעה ובכיסוי, כאילו היו מעשים רגילים שאין ניכרת בהם עבודתך, 'ואל תצטרך לבריות' – שיהללו אותך וישבחוך על צדקתך וקדושתך (עפ"י ספרים).